

BESZTERCEBÁNYAI ÁGYŰ- ÉS HARANGÖNTŐK.

Az ércöntés ipara az alsómagyarországi bányavárosokban, de főleg Besztercebányán, már a régibb századokban is a közeli és távolabbi vidékeken, sőt idegen országokban is elismerésben és méltánylásban részesült. Igazolja ezt Horváth is „Ipar és kereskedelem története“ című művében, s Ipolyi is említi több XV. és XVI. századbéli harangöntőt, akik magukat Stuckgiessereknek mondják, tehát ágyúöntéshez is értettek; említi Istvánt, Jánost, Zebaldus mestereket, akik a XV. századbéli városi számadási könyvek feljegyzései szerint különféle munkát végeztek a város számára. A XVI. századbéli mesterek közül ismerjük Thoman Jarusch-t Schwab Kristófot, Suchentrunkot, Neidl Pált, az újabbak közül pedig Forberg Sámuel, a Bienstock-család több tagját, Balthasarides Györgyöt, Knobloch Györgyöt, Littmann Ferencet, Czehendtner Ferencet s végül Preisz Sámuel, akit Korabinszky is mint a városi új száz mázsás harang öntőjét mutat be.¹

Jelentőséget ad ezen iparágnak az a körülmény, hogy nemcsak kisebb, a mindennapi szükségletet kielégítő ércműveket, hanem nagyobb harangokat, sőt ágyúkat is öntöttek a besztercebányai műhelyekben. A besztercebányai városi levéltár számos adatot szolgáltat, amelyek egyes munkák megrendelésére, avagy átvételére vonatkoznak. Az előbb felsorolt ércöntőkkel s műveikkel kívánunk a következőkben röviden foglalkozni.

A legrégebb, akiről adataink szólnak, Jarusch Tamás, egy zólyomi harangöntő, aki 1539-ben átöntötte a vártemplom nagy harangját, a Heierglocke-t.² Két évvel rá megint a zólyomi Tamás, tehát ugyanaz a Jarusch, készít itt egy kisebb harangot meg egy ágyút. A polgárság azonban aligha vehette jó néven, hogy idegen ágyúöntő, Stuck- vagy Buchsengiesser, tesz itt szert jó kerestet, mert 1543 január 29-én már várkapitánynak — hauptman zu dieser Kirchen undt Gschloss — fogadja fel Jarusch, kinek mostantól kezdve természetesen már Besztercebányán kellett laknia. Fizetése heti 2 frt 50 dénár volt, amiből azonban még két segédet is kellett tartania. Feladataihoz tartozott elsősorban a vár feletti felügyelet. Neki avagy segédeknek kellett reggelenkint a vár kapuit kinyitni és esténkint becsukni; fegyelemben kellett a vár őrségét tartania s gondozni a hadi szerszámokat, sőt újjakról is gondoskodni, amelyek mázsája után 2 frt munkadíjra volt igénye. A szerződés elfogadása után, február 11-én letette a tanács előtt a tiszti esküt,

¹ Geogr. Histor. u. Producten-Lexikon Neusohl alatt.

² Költségei az 1539-ik évi Protocolum Practorialében vannak felsorolva.

de december 13-án már távozási engedélyt és bizonyítványt kért a tanácstól.

Jarusch távozása után egy ideig nem igen lehetett Besztercebányán megfelelő ércöntő, mert még 1561-ben is az eperjesi Neidl Pállal kötnek szerződést, hogy Urvölgy számára egy tizmázsás harangot öntsön. Neidllel lehetett azonos az a Pál mester, akivel a város 1564-ben ágyúit önteti s akinek munkadíj fejében darabonkint 3 frtot fizet.³

Az előbb említett Jarusch-féle öntés azonban nem sikerült, mert a harang már alig egy évi használat után megrepedt, de költséghiány miatt csak 1562-ben öntetik át újra, amit szintén Neidl végzett.⁴

Az 1562. évi átöntéssel azonban szintén nem volt szerencséje a városnak; gondoskodni kellett újabb átöntésről, amelyet most már Schreiber Bálintra, egy bécsi harangöntőre bízta; de ez is csak a másodszori öntésre sikerült. Általános volt az öröm és a megelégedés, amikor a 130 mázsás harang az őszi tiszta levegőben először megszólalt, s a sok országot bejárt polgárok büszkén mondogatták, hogy ily szép harangszót még sehol sem hallottak.⁵

Míg a városi tanács talán túlságos óvatosságból idegen iparosokkal dolgoztatott, a besztercebányai rézöntők sem maradtak megrendelések és munka nélkül. Az iparosok neveit nem ismerjük ugyan, de a városi levéltárban meglevő rendelések és sürgető levelekből csakis serény munkára kell következtetnünk. Bombardát rendel Léva számára Dobó Ferenc, majd Nyáry Ferenc is Teszér számára, s Kapornaky Mihály, a szentbenedeki prefektus, Szentbenedek számára. Utóbbi egész különös módon szabja meg a készítendő ágyú mértékét, amennyiben a hosszát egy 2 m 5 cm hosszú fonál melléklésével jelzi, a cső vastagságát és fúratát pedig papirosra lerajzolt koncentrikus körökkel, melyek közül a belsőnek az átmérője 5 cm, a külsőé pedig 15.⁶ Ugyancsak a szentbenedeki zárdatemplom számára készítik itt a harangokat, amint ez a városi bírónak, Dobóczky György perjelhez intézett leveléből kitetszik.⁷ Ismeretlen ércöntő készítette itt a putnoki ágyúkat is Orle István rendeletére,⁸ sőt, amint a levelezések igazolják, Bécs számára is dolgoztak az itteni iparosok.⁹ 1578-ban Selmecebánya is kap a besztercebányai műhelyből egy ágyút, amelyet Klocker, kamarai pénztáros vesz át.

Budavárának elfoglalása után a tanács intézkedett, hogy a városnak azon házai is megóvassanak a megtámadás veszedelmei-

³ U. o. 1564. febr. 11.

⁴ Az összes költségek fel vannak az 1562-ik évi Számadásokban sorolva.

⁵ Így nyilatkozik később Bél Mátyás is Besztercebánya leírásában.

⁶ Longitudo sit sicut filum hoc, crassitudo iuxta orificium forma papyri istius depicta, quae globos emittat tantos, sicut sunt in papiro notati. Kapornakynak 1566 jan. 25-én kelt levele a városi ltárban, fasc. 329. no. 63.

⁷ Prot. Copiarum, 1604 márc. 15.

⁸ Valószínű, hogy a krasznahorkai várkapu előtt heverő Bebek-ágyúkat is Besztercebányán készítették.

⁹ Városi ltár, fasc. 260. nro. 58., fasc. 273. nro. 101., fasc. 239. nro. 60.

tól, amelyek a régi sáncon kívül estek, s azok köré is sánctot vont.¹⁰ De csakhamar belátták, hogy a sánc kevés védelmet nyújt s ezért is, főleg a nógrádi várak elfoglalása után, amikor a bányavidékre már nyitva allott a török előtt az út, elhatározták a beszterebányaiak, hogy palánkkal veszik körül a várost. 1575 nyarán hozzá is fogtak a munkához s némi n.egszakítással 1585-ig folytatták azt, de alighogy befejezték az építkezést, belátták, hogy hasztalanul fecsérelték el pénzüket s idejüket. Az agyaggal tapasztott palánk s néhány fabástya nem sok védelmet ígért, hiszen egyik-másik szakasza, amely először épült, már úgylis elkorhadt, más szakaszát pedig felborította a szél. A török is egyre közelebb merészkedett. 1582-ben Korpánára csapott, 1586-ban Dobronya, Szászi, majd Végles előtt jelent meg, s még csak Zólyom tartotta vissza, hogy a felső Garam vidékére törjön. Ugyanezen év augusztus havában bedőlt a palánk Garam-menti vonala, s ugyanakkor pusztított a török Ocsva mentén, ami együttvéve arra bírta a város vezetőségét, hogy kőfállal vegye körül a várost. Rögtön hozzá is fogtak az előmunkálatokhoz, az anyagszállításhoz, kövek fejtéséhez s megkötötték egy bizonyos Egger Antal nevű építéssel a szerződést, hogy a körfal egy meghatározott részét felépítse.¹¹

A munka most serényen folyt mindaddig, míg a város anyagi eszközei ezt engedték. Ha fogytán volt a pénzük, kérésre-könyörgéssel fogták a dolgot s elküldték követeket Bécsbe, hogy a veszély hangoztatásával pénzbeli támogatást nyerjenek. Még ugyanazon év október havában jár egy követük Bécsben és Ernő főhercegnél is, hogy pénzt szerezzen.

A folyamodványban azonban nemcsak pénzt kértek, hanem néhány kisebb ágyút is, mivel tudomásuk szerint a kinestári kohóban ezidőszerint egy ágyúöntő volt alkalmazva, akinek a végvárak számára kellett ágyúkat készíteni.¹²

A kérelemnek azonban nem sok eredménye volt, mert Ernő főherceg azt felelte, hogy elsősorban Breznóbánya és Libetbánya megerősítésével akarja a szomszédcs községek biztonságát lehetővé

¹⁰ In der zeit hat man Wahlen Schenz und graben angehoben um Neusoll zu machen, viel auf Spech und postn gelegt. 1541-ik évi Actionale. — Auff die Schenzen und graben gelegt fl 21 den 10. — 1541-j Számadások. A következő évben is folyik a munka, amint azt az 1542-ik évi Számadások mutatják.

¹¹ Den 12 Septembris dis 1586 Jares ist dem Anthoni Egger Wallischen Maurer das Stuckh vom Graan Thor an bis zum Burgstedtl aufzumauern verdingt worden, so hoch als das Thor ist. Vom grundt ausz bisz zum Gang gleich aine halben Lachters vnd vom Gang an die Brustwehr zweyer Schuch diekh. Vnd Ihme von jeder Lachter versprochen worden, soviel sich dero nachmaln in Abmessung befinden werden zu 59 den. — Fasc. 351. nro. 31.

¹² Bittende — írja a tanács szept. 28-án írt kérvényében — sintemal hochstgedachte Röm. Kay. Mt. Ainen Puxengisser Alhie vnderhalten, Welcher In Irer Mt. gieszhuetten Auff die granitzheuser hin vnd wider etlich stuckh gossen. Vund als wir vernommen dasz er hinfuran dergleichen stuckh noch mehrer giessen soll. Eur Furstl. D. geruhen vund wolten aus geborner Fürstl. guette vund willigkeit Vuns Auch etliche klaine stuckl oder Falkhonetl, die wir auff den Statthoren oder Sterichweren gebrauchen möchten Auff der Röm. Kay. Mt. Vnnkosten Vundt aus derselben Zeug giessen Vndt gnedigst ervolgen lassen. — Fogalmazvány fasc. 422. nro. 77.

temi.¹³ A város tehát maga gondoskodott magáról, ahogy éppen tudott. Folytatta a körfal építését, sőt a hírszolgalat gyorsítása céljából új őrházat is épített a Garam felett emelkedő Kopa-hegyen, ahonnét a délen és nyugaton fellángoló jelzőtüzeket megfigyelhette.¹⁴ A kész erődítvény számára 1588-ban három új ágyút öntetett 19½ mázsa súlyban Suchentrunk Jánossal, akinek munkadíj fejében mázsánként 1 frt 60 denárt fizet.¹⁵ Suchentrunk ezután is dolgozik a város számára, mert 1591-ben újabb megbízást kap több ágyúra. Más ágyúöntőről sokáig nem történik említés, úgyhogy azt kell hinnünk, hogy más nagyobb cég nem is volt akkoriban a városban, s hogy a bástyákra és kaputornyokra elhelyezett összes ágyúkat is mind Suchentrunk készítette.

Amint a körfalak 1616-ban elkészültek, nem hallunk többé ágyúöntésről, egészen II. Rákóczi Ferenc koráig, aki a Bienstock Keresztély és Balthasarides György-féle öntődeket vette meg, hogy ezekben Sréter János felügyelete alatt új ágyúkat öntessen s az elromlottakat helyreállíttassa. Ugyanitt lafettákat s ágyúkezeket is készítettek, Bienstock útnutatása szerint.¹⁶ De annál több emlék biznyítja, hogy a XVIII. század besztercebányai rézöntőinek hírneve az ország határain túl is nagy volt.

Megnyitja a jeles mesterek névsorát Forberg Sámuel és a Bienstock-család három tagja: Sámuel, Keresztély és Gottlieb. Öntődéjükből került ki 1723-ban a lőesei jezsuita-templom két harangja, 1732-ben egy kisebb harang Élesden (Zólyom m.), 1777-ben a breznóbányai templom egyik nagyobb harangja, nem is szólva egy kisebb haragról. Breznóbánya számára dolgozott Littmann Ferenc is.

Nagyobb öntődéjük Czehendtner Ferenek és Knoblauch Györgynek volt, kik közül az első 1741-ben a tanács rendeletére egy speciális harangot, az őrtorony számára ütőkorongokat, sőt vízipuskát is készített; ott készült a szentjakabfalvi templom harangja is 1739-ben. Knoblauch György neve valamennyinél ismertebb volt s a külföldről is több megbízást kapott. Ő öntötte a galíciai Nowy-targ temploma számára a nagy harangot 1785-ben, két évvel később a carnudunajeci templom nagy harangját, 1795-ben újra egyet Nowy-targ számára s még ugyanezen esztendőben a Nowy-targ melletti ludzimierzi cisztercita-kolostor számára egy nagyobb harangot.¹⁷

A jeles szakembereknek utolsója volt Preisz Sámuel, aki az 1761-i óriási tűzvészben elpusztult összes városi harangok helyébe

¹³ Fasc. 113. nro. 33.

¹⁴ Megemlékezik az építkezésről az 1762-ik évi krónika is: Ao 1587. Mense Julio, Turcis in dies propius ad Bisztricziam nitentibus, vicinaque oppida et Possessiones, prouti Ocsova, Szlatina, Hajnik, Farkásfalva, Badin, Micsinye, aliasque depopulantibus, pro commodiori excubatione tutationeque Civitatis in Colle Kopa nuncupato domuncula lapidea propter Vigiles erigitur.

¹⁵ 1588-ik évi Számadások.

¹⁶ Prot. Pract. 1704. ezept. 27.

¹⁷ Divéky Adorján szíves közlése.

újakat öntött.¹⁸ Elpusztultak akkor a bástyákon, kaputornyokon és a várban elhelyezett ágyúk is, de ezek újraöntésére már nem került a sor. Mindössze csak két ágyút öntetett a tanács Preisz által, amelyeket ünnepélyes alkalmakkor szólaltattak meg 1849-ig, amikor is Komáromba vitték, ahonnan többé vissza nem kerültek. Preisznak legsikerültebb munkája volt a jelenleg is meglévő száz mázsás harang öntése Besztercebányán 1763-ban. Műhelyéből került ki egy nagyobb harang Rimaszombat számára s még néhány kisebb a vidéki templomok részére.

A nagyobb megrendelések azonban a század vége felé mind ritkábbak lettek, úgyhogy ezen előbb virágzó iparág már haldoklani kezdett. Preisz még idejében eladta a maga műhelyét Knobloch Györgynek, ez azonban már 1796-ban teljesen tönkrement.

Jurkovich Emil.

¹⁸ Ezen tűzvész alkalmával, amely a hamburgi után a legnagyobb volt a XVIII. században Európában, 132 ember pusztult el, elhamvadtak a város összes templomai, középületei, körfalainak s körfolyosóinak tetőzete, hat kaputorny fedélzete s tizenegy bástyája, nemkülönbén egy szín hét nagy ágyúval. — Prot. Praet. 1761.